

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2009

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 5 wa tipheji.

XIYENGE XA A**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 Yin'we/ yi1. ✓ (1)
- 1.2 Edorobeni ra Beijing ✓, eChayina / eChina. ✓ (2)
- 1.3 I Kgotso Mokoena / Kgotso / Mokoena. ✓ (1)
- 1.4 I vatlangi lava nga na swirhalanganyi swo karhi emirini/ Lava nga tsoniwa emirini/ Lava lamaleke. ✓✓ (2)
- 1.5 "No va emilon'weni ya vanhu". ✓✓ (2)
- 1.6 1.6.1 Ku vuya munhu a nga ri na nchumu/ Ku vuya a nga khomangi/ tamelangani nchumu. ✓✓ (2)
- 1.6.2 Ku lumbetana/ Holovisana. ✓✓ (2)
- 1.7 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik. A swi fanelangi hikuva munhu un'wana na un'wana u na nyiko leyi a nga nyikiwa yona hi ntumbuluko, hikuva a swi kombi moya lowunene wa swipotso wa ku amukela loko munhu a hluriwile. ✓✓ (2)
- 1.8 1.8.1 A hi swona, ✓ a ko va na mindyangu ya vona ntsena. ✓✓ (3)
- 1.8.2 A hi swona, ✓ va winile na ti3 ta silivhere, na 6 ta buronzi. ✓✓ (3)
- 1.9 B/ Mitlhontlho ya le mirini a yi siveli munhu ku humelela evuton'wini. ✓✓ (2)
- 1.10 Best Paralimpian Award. ✓✓ (2)
- 1.11 Hikuva va lo vuya na mendlele yin'we ntsena / A va tirhangi kahle. ✓✓ (2)
- 1.12 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik. A swi ta ndzi vilerisa / A swi ta ndzi khomisa tingana. ✓✓ (2)
- 1.13 Mukamberiwa u ta nyika nhlokomhaka yin'wana na yin'wana leyi faneleke.
Xik. Matirhelo ya vatlangi va Afrika-Dzonga eka mphikizano wa tiolimpiki na ya tipharalimpiki. ✓✓ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

- NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

- Matilaya na Swivoneni a va ri na vana va ntlhanu. ✓
- Eka vana lava loyi a a dyondzekile i Khombomuni. ✓
- A a dyondzerile vudokodela. ✓
- Khombomuni u va byerile leswaku ku ta va na vuyeni byo n'wi lovola. ✓
- U lovorwa hi Ayako Agogo wa le Nigeria loyi a a ri nsulavoya. ✓
- U kumekile a file. ✓
- Munhu loyi a nga n'wi dlaya a nga tiveki. ✓
- Agogo u nyamalarile. ✓

[Nkombo wa timhakankulu ntsena.]

- NKOKA WA MAHUNGU (N).
- MATIRHISELO YA RIRIMI (R). ✓✓✓

(7)
(3)

❖ NXUPULO

- Eka mikomiso/mikatsakanyo leyi yi nga leha ku tlula mpimo a ku hlayiwe ku hundzisiwa hi ntlhanu wa marito ntsena.
- Mikomiso/mikatsakanyo leyi yi nga fikeleriki marito lama nga pimiwa kambe yi ri na timhaka hinkwato a yi fanelangi yi xupuriwa yi fanele yi averiwa timaraka hinkwato.
- Swihoxo swa matirhiselo ya ririmi (Ntivoririmi, mapeletelo, mahikahatelo):
  - Susa eka timaraka letinharhu ta ririmi hi ndlela leyi
  - Swihoxo swa 0 – 4: ku hava nxupulo.
  - Swihoxo swa 5 – 10: ku susiwa maraka yi1 (yin'we)
  - Swihoxo swa 11 – 15: ku susiwa timaraka ti2 (timbirhi)
  - Swihoxo swa 16 na ku tlula: ku susiwa timaraka ti3 (tinharhu)
- Tirhisa mimfungho leyi nga laha hansi ku kombisa maavelo ya timaraka:
Nkoka wa mahungu = N
Matirhiselo ya ririmi = R
- Maavelo ya timaraka eka ririmi hi ku landza timhakankulu.
  - Loko ku boxiwile timhakankulu ta 1 – 3, ku averiwa maraka yin'we.
  - Loko ku boxiwile timhakankulu ta 4 – 5, ku averiwa timaraka timbirhi.
  - Loko ku boxiwile timhakankulu ta 6 – 7, ku averiwa timaraka tinharhu
- A ku susiwe maraka yin'we eka timaraka ta timhakankulu na le ka timaraka ta matirhiselo ya ririmi loko ntsengo wa marito lama nga tirhisiwa wu nga kombisiwangi kumbe wu nga ri wona.

LEMUKA: Nkomiso wa marito a wu laveki, kambe loko wu tirhisiwile wu fanele wu hlayeriwa tanihi marito lama wu yimelaka wona.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

3.1 3.1.1

		(a) M√									(c)M √
(b) M√		U									I
A		(d) √ S	W	I	P	A	T	W	A	N	A
D		U									N
(e)Y√	I	M	B	I	S	I					A
A		B									K
M		U				(f).R√	I	V	A	L	A
B		N									N
U		U									Y
		K									O
		U									

(6)

3.1.2 Hakanyingi / Hi xitalo/ Yi rhandza. √√ (2)

3.1.3 Mudyondzi u ta vumba xivulwa xa yena n'wini hi rito "**fuma**" kambe ri nyika nhlamuselo yo hambana na leyi yi vulaka **rifuwo**. Hileswaku leyi vulaka ku rhangela tiko kumbe ku lawula)Xik: Hosi Muhlava u **fuma** tiko ra ka Nkuna. √√**KUMBE**Magezi, byalwa bya n'wi **fuma**. √√ (2)

3.1.4 U ta na miehleketo ya vuhlangi/ yo ka yi nga pfuni nchumu/ yo ka yi nga nyawuli. √√ (2)

U ta na miehleketo yo hambana na leyi yi nga kona. √√ (2)

3.1.5 Rhulani u ri wa tshemba leswaku va ta vona swilo swo tsakisa swinene. (2)

3.1.6 **Hambiloko** khapu ya misava yi herile, vaakatiko va ta pfuneka ngopfu. √√ (2)

3.1.7 Ku ta va ku gingiritekiwa/ tirhiwa ngopfu./ Vanhu va ta va va ya eka matlhelo yo hambanahambana. (2)

- 3.2 3.2.1 Va languteka va tsakile. ✓ Swikandza swa vona swi tshunxekile hikuva va le ku n'wayiteleni. ✓✓ (3)
- 3.2.2 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik. Hileswi hi ntolovelo vaxisati va nga pfumeleriwiki ku va tihosi hi ndhavuko wa Vatsonga/ Vanhu va xisati na vona va nga swi kota ku fuma. ✓✓ (2)
- 3.2.3 I ra yingwe. ✓✓ (2)
- 3.2.4 Wa le xikarhi. ✓ Vanhu lava va nga exifanisweni va kombisiwa ku fika ehenhla ka matsolo kambe miri ya vona a yi vonaki hinkwayo. ✓✓ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 30

NTSENGO WA TIMARAKA: 70